

SALACAS IEKŠZEMES ŪDEŅU UN MITRĀJU KORIDORS AR BUFERZONU

1. Ainavas struktūras raksturojums

Ainavas struktūru nosaka vizuāli izteismīgā Salacas upes ieleja. Centrālais ainavas elements ainavu telpā ir upes ielejas koridors, kuram piemīt ļoti svarīga ekoloģiska nozīme – tas kalpo par migrācijas ceļu daudzām augu un dzīvnieku sugām. Upes ieleja, sākot no Mazsalacas ir dziļa un apaugusi ar kokiem. Nogāžu apaugumam ir liela nozīme ūdens noteces regulēšanā, minerālo barības vielu noplūdes ierobežošanā, nogāžu erozijas procesu aizkavēšanā.

Posmā Burtnieku ezers – Mazsalaca, Salacas ieleja galvenokārt ir atklāta, jo te dominē lauksaimniecībā izmantojamās zemes, galvenokārt pļavas. Mazsalacas – Staiceles posmā mozaīkveida struktūra ir Staiceles un Ramatas pašvaldību teritorijās, kur atklātās ainavas upes ielejā un pamatkrastā mijas ar lielākiem un mazākiem mežu masīviem. Skaņkalnes un Mazsalacas pašvaldību robežās dabas parka teritoriju lielākoties sedz vienlaidus mežu masīvi. Posmā no Staiceles līdz Rozēniem lielākie meža masīvi atrodas Salacas kreisajā krastā. Arī Salacas ielejas nogāzes ir klātas ar mežiem, veidojot vienotu matricu, kurā kā atsevišķi plankumi nodalās lauksaimniecības zemes (ap Puršēniem, pie Rungām un Staiceles apkārtnē). Labajā krastā šajā posmā dominējošās ir lauksaimniecības zemju platības, kuras ieskauj apkārtējie meža nogabali. Lejpus Rozēniem upes ieleja ir klāta ar mežu. Atsevišķās vietās ielejas nogāzēs un pamatkrastā ir lauksaimniecībā izmantojamās zemes – pļavas.

2. Ainavas raksturojums un attīstība

2.2. Ainavas bioloģiskās daudzveidības raksturojums

Salacas ielejai raksturīga liela bioloģiskā daudzveidība, ko nosaka upes raksturs un daudzveidīgā upes ieleja, kur mijas pļavas, gravu un nogāžu meži, parkveida kokaudzes. Vislielākā nozīme Salacai ir kā lašupei. Sevišķi nozīmīgi lasim ir krāču – straujteču kompleksi Salacā no Ķīvsalas līdz Vecvietām (43 km). **Salaca kopumā ir bagāta ar ihtiofaunu, jo upē un tās pietekās sastopamas** ceļotājzivis lasis, taimiņš, upes nēģis, vimba (*Vimba vimba*), zutis, sīga (*Coregonus lavaretus*), kā arī tipiskas ezeru un upju zivis kā līdaka (*Esox lucius*), rauda (*Rutilus rutilus*), sapals (*Leuciscus cephalus*), asaris (*Perca fluviatilis*) un plaudis (*Abramis brama*) un citas zivis.

Upes ielejā sastopami daudzi aizsargājamie biotopi - smilšakmens atsegumi, nogāžu meži, sausas pļavas kaļķainās augsnēs u.c.

2.3. Ainavas estētiskās un kultūrvēsturiskās vērtības

Ainavas estētiskais novērtējums:

Salacas ielejas ainavu iespējams vērot, braucot ar automašīnu pa ceļiem, kas iet paralēli upei, ejot kājām gar upi vai braucot ar laivu.

Braucot ar automašīnu no Vecates uz Mazsalacu, pa ceļam paveras skati uz Salacas pazeminājumu. Ceļā no Staiceles un Mazsalacas caur Vīkiem, ielejas ainava visvairāk baudāma ir tieši Staiceles un Vīķu apkārtnē. Šīs ir arī vienas no aplūkojamā posma ainaviski krāšņākajām teritorijām. Īpaši augstvērtīgs ir skatu punkts izbraucot no Staiceles pilsētas pie “Paeglū” mājām, kur tuvās ainas veido ielejas nogāze ar apsaimniekotām pļavām un atsevišķām priedēm, tālāk seko pati Salacas upe un pretējā krasta meži, bet tālās ainas veido koku galotnes aiz upes līkuma.

Salacas ielejas ainavu iespējams samērā labi aplūkot, braucieni turpinot pa zemes ceļu upes labajā krastā no Vīķiem līdz Kabiem. Tomēr pati upe šeit saskatāma tikai atsevišķos punktos – tuvās ainas pārsvarā veido ielejas pamatkrasts, aiz kura skatam paveras pretējā krasta koku galotnes. Salacas ielejas dabas parka dabas aizsardzības plānā kā potenciālais skatu punkts norādīta vieta iepretim “Indiņu” mājām, kur, nogāzi atbrīvojot no krūmiem, rastos iespēja no ceļa labi pārredzēt Salacas ieleju. Ielejas aplūkošanai piemērots ir arī ceļš Ramatas pagasta teritorijā. Īpaši ainaviska vieta iekopta “Līču” māju apkārtnē. Diemžēl pa šo ceļu vasarā nav iespējams nokļūt līdz Vīķiem (kaut arī kartē tas ir iezīmēts), kas ievērojami samazina ainavas jutīgumu.

Braucot ar automašīnu pa ceļu no Rozēniem uz Staiceli, Salacas ieleja aplūkojama tikai pie “Ķekaru” mājām. Šeit arī ir izveidota labiekārtota skatu vieta. Šeit vērojama samērā plaša, kaut arī noslēgta ainavas telpa, ko veido atklātā ielejas nogāze, upes straujtece, atsevišķi lieli koki un tūristu apmetnes vieta. Pretējā upes krastā ceļš daudzviet ir pietuvojies pie pašas ielejas nogāzes, tomēr vasarā skatu uz upi aizsedz nogāžu meži. Ņemot vērā šo mežu dabas aizsardzības vērtību, skatu punktu ierīkošana pie šī ceļa tomēr nav atbalstāma.

Ērti pieejamie skatu punkti Salacas ielejas ainavas aplūkošanai ir tilti pāri upei. Mazsalacas – Staiceles posmā ir divi autoceļa tilti pār Salacu – Staicelē un pie Vīķiem, kā arī trīs gājēju trošu tiltiņi – Staicelē, Vīķos un Mazsalacā. Ainaviskā ziņā visvērtīgākais ir Vīķu tiltiņš, no kura paveras daļēji atklāta ainava uz apsaimniekotām pļavām upes labajā krastā un izcilu ozolu audzi pie Vīķiem upes kreisajā krastā. Savdabīga, interesanta ainava vērojama arī no Staiceles gājēju tiltiņa pie bijušās papīrfabrikas teritorijas.

Atklāta daudzveidīga ainava vērojama no Staiceles autoceļa tilta un gājēju tiltiņa, ietverot gan pilsētas apbūvēto teritoriju, nogāžu mežus, vītoli rindas gar upi, kā arī atklātas pļavas. Daudz šaurāki skatu koridori paveras no Puršēnu gājēju tiltiņa un Rozēnu autoceļu tilta, jo šeit upi ietver ielejas nogāžu meži.

Daudz plašākas iespējas aplūkot ielejas ainavu ir pārvietojoties gar ielejas nogāzi kājām vai nobraucot no galvenajiem ceļiem. Nonākot pie ielejas nogāzes vai nokāpjot līdz pašai upei, skatam paveras daļēji noslēgta (vai daļēji atklāta) ainava, kur noteicošās ir tuvās ainas – pati upe, tās pretējais krasts, kuru pārsvarā klāj meži. Vietām vērojami izteiksmīgi ainavas elementi – smilšakmens atsegumi, lieli koki vai mājas upes pretējā krastā. Tālāku skatu perspektīvu šajos punktos veido upes koridors vietās, kur upe nav pārāk līkumota. Tālās ainas saskatāmas ļoti reti, jo skatu ierobežo

ielejas nogāžu meži. Viena no izteiksmīgākajām ainavām Staiceles apkārtnē vērojama pie Karogupītes iztekas. Tuvajās ainās šeit spilgti izceļas pati upītes grīva. Tālāk skatam paveras daļēji atklāta ainava upes pretējā krastā, bet tālās ainas iezīmē meži aiz upes līkuma.

Vislabākās iespējas izbaudīt Salacas ielejas ainavas ir, braucot ar laivu pa upi. Tādejādi iespējams vislabāk aplūkot izcilos smilšakmens atsegumus, daudzveidīgos nogāžu mežus, kā arī tradicionālās lauku ainavas iezīmes, kas vēl saglabājušas ielejas nogāzēs Vīķu un Staiceles apkārtnē. Taču, pateicoties stāvajām ielejas nogāzēm, arī šeit dominē galvenokārt tuvās ainas, kuras vēl vairāk ierobežo progresējošais upes krastu aizaugums (DAP "Salacas ieleja", 2005.).

Ainavas kultūrvēsturiskais novērtējums:

Pašreiz Salacas ielejā posmā no Mazsalacas līdz Vecsalacai daudzviet ir saglabājusies kultūrvēsturiskā, tradicionālā dzīvesveida noteiktā zemes izmantošanas struktūra. Vienlaikus būtiski ir izmainījusies apdzīvojuma struktūra, jo daudzas viensētas ir likvidētas un nojauktas. Salacas ieleja ir bagāta ar kultūrvēsturiskajiem objektiem (DAP "Salacas ieleja", 2005.):

- **Jaunsilmaču** mājas Salacas labajā krastā ir interesants 19. gadsimta apbūves piemineklis. Kompleksā ir saglabājusies dzīvojamā māja, klētis, pirtiņa.
- **Līču skola** – celta 1931. gadā pēc arhitekta Meijera projekta. Skola tika likvidēta 60-tajos gados. 1997. gadā R.Pauls bijušo skolas ēku atjaunoja un ierīkoja tajā muzikālo centru.
- **Vīķu muižas ansamblis ar parku** – muižas kungu māja celta 1890. gadā neogotikas ķieģeļu stilā un piederējusi baronu fon Mendgenu dzimtai. 1927. gadā muiža nonākusi mikrobiologa Augusta Kirhenšteina īpašumā kā Latvijas Republikas valdības dāvinājums. Pašlaik muižas kompleksu un parku apsaimnieko bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca. Muižas parka platība ir 2.5 ha. Parkā atrodamas vairākas eksotisko koku sugas: garzvīņu balzāmegle, pelēkais valrieksts (*Juglans cinerea*), šķeltlapu liepa u.c. Vīķu muižas kompleksam pieskaitāmas arī bijušās **Vīķu dzirnavas** uz Salacas pietekas Spaļupītes. Dzirnavas celtas 19. gs. Saglabājusies trīs stāvu dzirnavu ēka, aizsprosts, kā arī dzīvojamā māja. Dzirnavas savulaik cietušas ugunsgrēkā, taču tagad ēka atjaunota. Netālu esošā **Vīķu saliņa** kādreiz bijusi iecienīta vieta zaļumballēm.
- **Bijusī Staiceles papīra un papes fabrika** – celta 1898. gadā. Savdabīgs industriālā mantojuma piemineklis.
- **Mērnīeku skola**, darbojusies 1926. – 2000.g.
- **Mērnīeku dzirnavas un zivju audzētava**. Agrāk dzirnavas ar vienu gaņģi atradušās uz Melnupes, vēl tagad daļēji pārbūvēta saglabājusies vecā dzirnavu ēka. Vēlāk Mērnīeku dzirnavas tika uzceltas uz Salacas upes, aprīkotas ar modernām Rīgā gatavotām iekārtām, par ko liecina uzraksti uz to atliekām. 1971. gadā tika

atjaunots vecais aizsprosts uz Melnupes un tika izveidoti zivju audzētavas dīķi. Dzirnava padomju laikā darbināja ar elektrību.

- **Ainažu – Valmieras šaursliežu dzelzceļa tilts**, būvēts 1913. gadā. Dzelzceļa līnija darbojās līdz 1976. gadam. Saglabājies dzelzs tilts un dzelzceļa stiga ar uzbērumu. No tilta paveras skats uz apkārtni un ir iespējams vērot lašu nārstu.
- **Norēnu dzirnavas** kādreiz darbojās pie Noriņas upes ietekas Salacā. Dzirnava nopostīta, saglabājušās tikai aizprosta drupas.

2.4. Ainavas sociālekonomiskā nozīme

Galvenais ainavas izmantošanas veids ir tūrisms un atpūta. Salacas ielejā attīstīts ir ūdens tūrisms un makšķerēšana, savukārt medības nav uzskatāmas par īpaši populārām. Salacas upe ir ļoti iecienīta makšķerniekiem (sezonā upi apmeklē vairāki tūkstoši makšķernieku). Tajā tiek organizēta licenzētā makšķerēšana. Salaca ir viena no laivotāju iecienītākajām Latvijas upēm. Katru gadu aptuveni 2000-3000 cilvēku piedalās laivu braucienos pa Salacas upi.

Pateicoties dabas aizsardzības ierobežojumiem, mežsaimniecība un līdz ar to arī kokapstrāde, neveido būtisku iedzīvotāju ienākumu daļu. Relatīvi nozīmīga nozare vietējiem iedzīvotājiem ir lauksaimniecība, kaut arī saražotais, galvenokārt, tiek izmantots pašu vajadzībām.

Ar tūrismu saistītas ekonomiskās aktivitātes pagaidām neieņem būtisku lomu iedzīvotāju ekonomiskajās aktivitātēs. Kaut arī lēnām attīstās lauku māju un tūristu apmetņu tīkls, kam var būt nozīmīga loma tradicionālo novada nodarbinātības veidu ieņēmumu papildināšanai no tūristu apkalpošanas, it īpaši vasaras sezonā, pašvaldības lauku teritorijā šobrīd nav neviena uzņēmuma, kas oficiāli nodrošinātu apmeklētājus/tūristus ar nakšņošanu un ēdināšanu. Tuvākās nakšņošanas un ēdināšanas iespējas ir Salacgrīvā, Ainažos un Rozēnos.

2.5. Vispārējās tendences ainavu struktūras attīstībā un to ietekmējošie faktori

- Staiceles papīrfabrikas dambja sliekšnis, kas traucē zivju migrāciju;
- Upes piesārņojums, kas veicina eutrofikāciju un līdz ar to arī straujteču aizaugšanu ar ūdensaugiem, kā rezultātā samazinās sugu daudzveidība upē un nārsta vietām piemērotās platības;
- Intensīvs un nepietiekami organizēts tūrisms, kas apdraud jutīgos biotopus un sugas;
- Lauksaimnieciskās darbības apsūkums un viensētu izzušana, kā rezultātā aizaug bioloģiski vērtīgās pļavas, kā arī mazinās ielejas ainaviskā vērtība.

2.6. Ainavu vai ainavu elementu pašreizējais aizsardzības režīms un tā ietekme uz ainavu izmantošanu un apsaimniekošanu

Lielākā daļa Salacas ielejas atrodas dabas parkā „Salacas ieleja”, bet upes augštece ZVBR ainavu aizsardzības zonā. Pašreizējais upes ielejas aizsardzības statuss nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu upes ielejas ainavā.

2.7. Vēlamā ainavu struktūra un tās elementu attīstība

- Gaiša nenoēnota upe ar krāču- straujteču biotopiem. Lēnteču posmi mijas ar straujtecēm. Upē nav šķēršļu zivju migrācijai.
- Apsekojot Salacas straujteču posmus jāsecina, ka lielākajā to daļā gultnes aizaugums pārsniedz 30% līmeni. Šajos upes posmos samazinās atklātās upes gultnes platības, kuras piemērotas reofilajām zivju sugām (arī lasim). Nav vēlamas blīvas ezera meldra (*Scirpus lacustris*) audzes straujteču posmos.
- Saglabāta krūmu/mežu joslu gar mazajām upēm, kas nodrošina: zemāku ūdens temperatūru, mazāku upes aizaugšanu un noēnojumu.
- Upes krastos vēlams saglabāt mozaīkveida ainavu – meži, pļavas, viensētu apbūve.
- Dzīvotņu platība, kas ir gan straujteču, gan lēnteču posmi, jā saglabā vismaz esošajā līmenī, paredzot (ja iespējams) to palielināšanu.
- Vēlamā sugu struktūra: straujtecēs reofilās sugas – lasis, taimiņš, pavīķe. Lēntecēs – karpu dz. zivis, smilšu sēkļos – upes nēģa kāpuri.

2.8. Priekšlikumi ainavas izmantošanai un apsaimniekošanai

1. Salacas ielejas teritorijas apsaimniekošanu veikt atbilstoši izstrādātajam dabas parka „Salacas ieleja” dabas aizsardzības plānam.
2. Staiceles aizsprosta nojaukšana, pēc kuras jāveic zivsaimniecības pasākumi (mazuļu ielaišana) Salacas augštecē un pietekās.
3. Nārsta vietu atjaunošana, atjaunošanas efekta monitorings.
4. Lai nodrošinātu atklāto ainavu saglabāšanu, pieļaujama jaunas viensētu (skrajas) apbūves attīstība lauksaimniecības zemju plankumos Salacas ielejas pamatkrastā.
5. Zvejas un makšķerēšanas regulēšana.
6. Nav pieļaujama vēja ģeneratoru būvniecība.
7. Nav pieļaujama bioenerģētiskās koksnes plantāciju ierīkošana.

3. Priekšlikumi ZVBR zonējumam

Salacas ielejas ainavu telpā saglabājams esošais ZVBR zonējums.